

К.Л. Геворгян

Університет Фукань (м. Шанхай, Китай)

ПОПУЛЯРИЗМИ В КИТАЙСЬКІЙ МОВІ¹

Мова – це вкрай необхідний людству інструмент, за допомогою якого відбувається спілкування. Ми використовуємо мову для висловлення власних думок, поглядів та відчуттів. За давніх часів, зрештою як і зараз, той, чия мова була більш досконалою, користувався більшою повагою. В давнину перед битвою полководці зазвичай зверталися до війська з промовами, і хоча кожного разу вони були приблизно однакового змісту, але все ж піднімали бойовий дух воїнів. Саме тому справедливим є твердження, що в давнину сильнішим був той, хто вмів переконливіше висловлюватися. Слід зазначити, що даром промовця володіли, як правило, освічені люди, на яких покладалася велика відповідальність у прийнятті рішень ними або їх суверенами. З давніх-давен люди заради збереження миру, для запобігання війнам і кровопролиттям, задля вирішення важливих міжнародних проблем вивчали іноземні мови.

Всі нові явища, думки, поняття, які народжуються під час реформування суспільства, починаються до утворення нових лексичних одиниць (ЛО). Нові ЛО спочатку завоювалися в суспільстві, вміщувалися на шпальтах газет та журналів, використовувалися у фільмах та на телебаченні. Поступово їх починали вживати все більше людей, і вони набували все більшого і більшого розповсюдження. Через деякий час якісь слова виходили з ужитку, інші ж „укорінювалися” в мові та потрапляли до словників нової лексики. Згідно зі статистичними даними, з 1978 р. у Китаї кожного року з’являлось приблизно 7000 нових слів та виразів. За останні 10 років у Китаї було видано близько 20 словників нової лексики, які користуються великим попитом серед населення.

Завдяки тісному міжнародному співробітництву китайська мова увібрала в себе велику кількість іншомовних слів. Під впливом культури і мови інших країн китайська мова поступово еволюціонує. Першим етапом утворення нових слів був період ворогуючих царств (春秋战国), династій Хань (汉), Вей, Цзінь Нань, Бей (魏晉南北朝) та Тан (唐). Інший такий період почався у XX ст., коли у китайському суспільстві відбувалися докорінні зміни, що й спричинило бурхливий розвиток лексики.

Існують три основні способи утворення популяризмів. Перший – це утворення нових слів у повсякденному житті: наприклад, слово 医生 „yisheng” (лікар), узятє з 《唐六典》 „tang liu dian”, його первинне значення було 医学生 „yixuesheng” (той, хто вивчає медицину). Є й багато інших прикладів: 公司 „gongsi” (фірма), 机器 „jiqi” (механізм), 质量跟踪 „zhiliang genzong” (контроль якості), 打的 „dadi” (їхати в таксі) тощо.

Разом із розвитком і змінами у суспільстві змінюється і лексичний склад мови, з’являються нові слова і поняття. Наприклад, 纸老虎 „zhilaohu” (фікція), 拖拉机

¹ Для підготовки цієї статті автором були використані такі монографії та публікації: 章一敏“关于上海话中的外来语”“语言教学与研究”, 02.1997; 姚伟“语言的发展”“语文建议”, 10.1949; 段成浩“民俗语源”“文字文化”, 04. 1998; 陶银峻“中国语言发展”“语言教学与研究”, 01.1998; 鲍世修“翻译历史”“四川外语学院学报”, 04.2000; 钟述孔“汉字发音”“世界汉语教学”, 03.1998; Tymoczko V.L., “术语的翻译”“外语与外语教学”, 07.2000; Masini, “慈禧太后与谭嗣同”, 1993; 曷留青“音素字母的结构”“语言文字运用”, 06.1996; 吴克礼“民俗语源与外来词的汉文”“四川外语学院学报”, 01.1994; 胡国安“外业词琐谈”“四川外语学院学报”, 03.1994; 谢载福“汉文化对外来词的驯化”“解汉军外国语学院学报”, 02. 1994.

„tuolaji” (трактор) та інші притаманні початковому періоду утворення модерної китайської держави; 人民公社 „renmingongshe” (народна комуна) – 50–60 pp.; 天天读 „tiantian du” (вік живи – вік навчайся), 革命群众 „geming qunzhong” (революційні маси) передають специфіку доби культурної революції; 公开 „gongkai” (відкритий), 辅导 „fudao” (репетитор), 个体户 „getihu” (приватне підприємство), 一国两制 „yiguoliangzhi” (двосистемність правління), 合资企业 „heziquye” (спільне підприємство) та ін. віддзеркалюють особливості реформи відкритості. Слово 国营企业 „guoying qiye” (державне підприємство) використовувалось понад 20 років, але зараз замість нього використовують – 国有企业 „guoyou qiye”. Слова 倒爷 „daoye” та 官倒 „guandao” (човник) з’явилися на початку періоду реформи відкритості та мали негативний відтінок. Пізніше слово 倒 „dao” замінили словом 利用 „liyong”, і воно набуло позитивного значення. Поступово ці зміни все більше унаочнювалися, і врешті-решт застарілі слова виходили з використання.

Під час руху 4-го травня Байхуа (白话) поступово починає витіснити веньянь (文言), водночас триває процес запозичення західних демократичних ідей, а також деяких марксистських постулатів. Нова демократична революція знову сягає свого апогею, а утворення нових слів стає основним способом поповнення лексичного складу китайської мови у цей період. Більшість нових слів цього часу відображали суспільні ідеї, зокрема 考验 „kaoyan” – випробування, 整风 „zhengfeng” – впорядкувати стиль.

Після утворення КНР і до закінчення культурної революції у китайському суспільстві відбулися великі зміни. Лексичний запас на той час поповнювався за рахунок створення власних нових слів, наприклад: 务虚 „wuxu” – з ідейно-політичної точки зору, 政治挂帅 „zhengzhiguashuai” – зробити політику командною силою та ін. Також запозичувалися деякі іншомовні слова, більшість з російської мови (拖拉机 „tuolaji” – трактор).

Після закінчення культурної революції і до кінця XX ст. у Китаї тривають реформи, які, можливо, й не були такими радикальними, як раніше, але тим не менш суттєво позначалися на суспільному житті країни. Ця обставина також спонукала до творення великої кількості нових слів та виразів, які або запозичувалися, або природно виникали у китайській мові. Той факт, що всі райони Китаю, особливо Гонконг, Аоминь, Тайвань, мали тісні відносини з зарубіжними країнами, вплинув на стрімке розповсюдження нових ЛО у сфері праці та повсякденного життя. Наприклад, 松绑 “songbang” (розв’язати), 招标 “zhaobiao” (призначити аукціон), 动迁 “dongqian” (переселення), 包装 “baozhuang” (тара, упакувати), 民工 “mingong” (будівельники-комунари), 新潮 “xinchao” (нова течія), 卡拉OK “kalaOK” (караоке), 爱滋病 “aizibing” (СНІД), 炒鱿鱼 chaoyouyu (звільняти), 发廊 “falang” (перукарня), 大哥大 “dageda” (мобільний телефон), 创汇 “chuanghui” (заробляти гроші за кордоном) і т.д. Усі ці слова мають „присмак” саме того періоду, тому що усупільнення науково-технічної термінології дуже тісно пов’язане з епохою.

Другий спосіб – це запозичення, передача іншомовних слів за звучанням, за значенням або за звучанням і значенням одночасно. Наприклад, 逻辑 „luoji” (логіка), 俱乐部 „julebu” (клуб), 尼古丁 „niguding” (нікотин), 可可 „keke” (какао), 吗啡 „mafei” (морфій),

沙发 „shafa” (софа), 迪斯科 „disike” (дискотека) та ін. Серед них слова 吗啡 „mafei” та 沙发 „shafa” першими почали використовувати шанхайці, але найбільшу кількість запозичень використовують кантонійці та фуцзянці, наприклад, кантонійське слово 的士 „dishi” (таксі) пішло від англійського „taxi”.

В ХХ ст. китайська мова зазнала значних змін. Унаслідок усіляких соціальних потрясінь (переворотів, революцій та реформ) китайське суспільство почало активно запозичувати західні передові ідеї та наукові технології. Більшість термінів із сфери сучасної політики, економіки, ідеології почали творитися та активно використовуватися саме у той період. У зв'язку з тим, що Японія раніше ступила на шлях модернізації, то саме через цю країну Китай перейняв більшу частину надбань західної культури, тому запозичення слів з японської мови стало основним засобом поповнення лексичного запасу китайців.

На той час існувало два напрями у вивченні шляхів запозичення іншомовних слів. Представники першого, який мав назву “梁启超” – „Лян Чі Чхао”, для передачі європейських слів використовували слова, транскрибовані з японської мови. Представники ж іншої течії – т.зв. “严复” „Снь Фу” – пропонували здійснювати прямий дослівний переклад і наполегливо створювали нові лексичні одиниці (ЛО), але більша частина цих ЛО так і не набула поширення. Наприклад, термін 资本 „ziben” (капітал) транскрибований з японського слова. Представники „Сньфу” створили нове слово – 母财 „Mucai”; 化学 „Huaxue” (хімія) – теж транскрибоване з японського слова, у „Сньфу” воно звучало – 质学 „Zhixue”. А ось слово 经济学 „jingjixue” (економіка) з японської мови транскрибоване як „Jingjixue”, але ані представники „Лян”, ані представники „Снь” не погодилися з таким варіантом і запропонували власні: перші передали його як 平准学 „pingzhunxue” чи 生计学 „shengjixue”, другі – як 计学 „jixue”, але жоден варіант не набув популярності.

Поряд з Гонконгом, Аоминем, Тайванем, Сінгапуром не менш розвинутим та прогресивним містом у Китаї завжди залишався Шанхай – портове місто, в якому зіштовхувалися інтереси ділових кіл країни. Зарубіжна культура дуже рано проникла до цього міста. Якщо переглянути новітню історію Шанхая, то неважко помітити, що “洋泾泊” „Yangjingbo English” („неточна” англійська мова) не лише залишила свій відбиток на лексиці, яка вживається в промисловості та культурі, але й взагалі вплинула на розвиток китайської мови, особливо шанхайського діалекту. З 1843 р., коли англійські, американські та французькі концесії почали засновуватися у Шанхаї, окремі міські райони – т.зв. “洋泾泊” „Yang Jing Bing” – стали місцем співіснування китайців та іноземців. Для того, щоб працювати в Шанхаї, останнім потрібно було знати шанхайський діалект, бо тоді більшість шанхайців не володіла літературною китайською мовою. В свою чергу шанхайцям потрібно було вивчати іноземну мову для того, щоб вільно спілкуватися з чужинцями. Таким чином навколо іноземних концесій формувалася нова мова на основі місцевого шанхайського діалекту, що увібрала в себе велику кількість англіцизмів. Ця мова отримала назву “洋泾浜英语” („Yang Jing Bing English”), або “别琴” („Pidgin English”). Існує й інша назва, бо слово „Pidgin” співзвучне з „Pigeon”, тому цю мову ще називають „Pigeon English” (мова голубів).

У китайській літературній мові існує багато запозичень, найбільша кількість яких походить з англійської мови, зокрема: 沙发 “shafa” (диван), 咖啡 “kafei” (кава), 水门汀 “shuimenting” (цемент); та й у шанхайському діалекті присутня немала кількість англій-

цизмів, наприклад: 派司“paisi” (паспорт), 司泊灵 “siboling” (весна), 麦克麦克 maike maike (дуже багато) і т.д. Відомий шанхайський мовознавець Тхяо Чжи Чян, який вивчає історію розвитку та формування шанхайського діалекту, згадував: „Я чітко пам’ятаю, як у дитинстві мій дідусь навчав мене „Pidgin English”. Я часто згадую одну скоромовку цією мовою: 来是‘克姆’ (come) , 去是‘垢’ (go) , 是是‘也司’ (yes) , 勿讲‘拿’ (no) , 一块洋钗‘温蹈拉’ (one dollar) – “lai shi „kemu” (come), qu shi „gou” (go), shi shi „yesi” (yes), wu jiang „na” (no), yi kuai xiangxi „wen dou la” (one dollar)”. Зараз це звучить дуже смішно, але мені вона дуже допомогла, бо саме з того часу я зацікавився вивченням мов і, вступивши до університету, своєю спеціальністю обрав саме мовознавство”.

Pidgin English був сумішшю китайської та англійської мов, якою розмовляли у відкритих європейцями банках та на заводах. Іноземці, які працювали у сфері послуг, використовували інший вид англійської – Hebi English, яка пізніше набула популярності та стала розмовною англійською мовою серед англомовних мешканців міста. Завдяки тому, що використання „Yang Jing Bing English” стало звичкою для шанхайців, і тому, що він разом з іншими іноземними мовами склав основну частину шанхайського діалекту, цей різновид англійської ставав дедалі популярнішим і використовується навіть зараз, наприклад, qiangshe транскрибоване з англійського 枪势 „qiangshi” – „chance” (шанс), 混枪势 „wen qiangshi” – „one chance”, 翻新 „fanxin” з англійського „fashion” (мода), 加丝 „jiasi” – „waste” (вторсировина), 麦头 „maitou” – „mark” (маркировка). Всі ці слова, як і деякі інші, у т.ч. 司的克 „sideke” – „stick”, 时髦 „shimao” – „smarty”, 罗宋 „luosong” – „russian”, 罗宋汤 „luosong tang” (російський суп), 罗宋帽 „luosongmao” (російська шапка), 罗宋面包 „luosong mianbao” (російський хліб), були створені саме шанхайцями і набули поширення й в інших районах Китаю.

Запозичення насправді присутні всюди. Ми стикаємося з ними на кожному кроці: фанатів ми називаємо 发烧友 „fashaoyou” (фан); сідаємо у 的士 „dishì” – taxi (таксі), зупиняємо 巴士 „bashi” – bus (автобус), використовуємо 因特网 „yingtewang” (Інтернет) за допомогою 电脑 „diannao” (комп’ютер), ходимо у 大卖场 „damaichang” (мегамаркет), купуємо квартири 按揭 „anjie” (у кредит) і т.д. На цих прикладах ми бачимо, що деякі зі згаданих вище запозичень не передаються за допомогою транскрипції, а кальковані відповідно до їхнього значення. Але всі вони є прикладами запозичень-популяризмів, які використовуються китайцями у повсякденному житті. Кожен такий популяризм відображає особливості своєї епохи.

Третій спосіб – це переймання діалектних слів. Наприклад, 窝囊废 „wo nang fei” – з пекінського діалекту, 老伴儿 „laoban’r” (директор) – з північного, 耗子 „haozi” (щур) – з сичуанського, 按揭 „anjie” – з кантонійського та гонконгського (按 „an” – має значення заставляти, 揭 „jie” – брати у борг). Китайці називають коханих 爱人 „airen”, рідних 家里的 „jialide” або 当家的 „dangjia de”, 男人 „nanren”, 女人 „naren”, 内人 „neiren”. Всі ці терміни використовуються і зараз, але поступово у містах починають замість цих слів використовувати інші звертання, зокрема дружини почали звертатися до чоловіків 先生 „xiansheng”, а чоловіки – 太太 „taitai”. Згодом коханих стали частіше називати 爱人 „airen”, у той самий час слова 先生 „xiansheng”, 太太 „taitai”, 夫人 “furen” також

залишилися широкоживаними. Але після запровадження політики відкритості в КНР у населення цієї країни великою популярністю почало користуватися все, що потрапляло на материк з Гонконгу та Тайваню. В цей час все активніше запозичувалися та використовувалися слова з кантонського та тайванського діалектів, тому замість 爱人 „airen” все більше використовували 情人 „qingren”, замість 先生 „xiansheng” – 老公 „laogong”, замість 太太 „taitai” – 老婆 „laopo”. З цього моменту ці слова поширились і на іншу частину Китаю.

Зміни популяризмів можна прослідкувати через розбіжності особливостей різних епох. Існують два види змін у лексиці: поступові та миттєві. У більш стабільному чи закритому суспільстві зміни в лексиці відбуваються порівняно повільно. Якщо ж суспільство відкрите, то цей процес інтенсифікується. Основними причинами зміни лексичного запасу є політичні та економічні реформи, суспільні погляди та ідеї, зміни у повсякденному житті та розвиток науки, техніки і культури.

Конфуцій зазначав: “必也正名乎” – „Bi ye zheng ming hu”, що у перекладі означає: *„у результаті великих змін у китайському суспільстві виникли суперечності між найменуванням і реальністю”*. Тому з’явилася потреба у нових словах. Зміни в суспільстві порушили первинну рівновагу між суспільною структурою та мовою, ця втрата рівноваги стала каталізатором для подальшого розвитку лексики.